

УДК 327.362 (477.84)

Ігор Саківський

ПАЦИФІКАЦІЯ В ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ

У статті проаналізовано перебіг, методи та результати пацифікації в Тернопільському воєводстві. Жорстокі репресивні заходи не змогли завадити розвитку українського самостійного руху.

Ключові слова: пацифікація, ОУН, Тернопільське воєводство.

Дослідження історії, особливо минулого, ХХ сторіччя, є актуальним у сенсі вивчення та осмислення болючих питань. Накопичення та аналіз фактів є одним із способів запобігання міфологізації, демагогії, кліше. Однією з таких сторінок є пацифікація Галичини 1930 р.

Історіографія пацифікації представлена працями українських істориків Мірчука П. [2], Швагуляка М. [6] та Скакуна Р. [5]. Найновішою та найґрунтовнішою з-поміж них є остання. Частково ця тема розглядається у статтях Виздрика В. [1], Савченко О. [4], Юрика Ю. [7]. У польській історіографії проблемою спорадично займались Мазур Г. [9], Хойновські А. [8], Висоцькі Р. [10]. Джерельну базу становлять документи державного архіву Тернопільської області [11–16] та збірник свідчень “На вічну ганьбу Польщі” [3].

З огляду на актуальність і ступінь наукової розробки теми, метою праці є дослідження перебігу пацифікації на території воєводства, її впливу на національне життя українців.

Об’єктом дослідження є історія пацифікації в Тернопільському воєводстві.

Предметом дослідження – методи пацифікації та засоби протидії українців.

Польська держава у 1930 р. перебувала в складних умовах. У внутрішній політиці відбувалась боротьба Ю. Пілсудського з опозицією. 29.08. розпущено парламент, чільних діячів опозиції арештовано, а всі сили влади було кинуте для перемоги на наступних виборах. Економічна ситуація погіршувалась з огляду на загальносвітову кризу. Зовнішній конфлікт з Німеччиною сприяв нагнітання патріотичної істерії [5, с. 17].

Тернопільське воєводство входило до т. зв. “східних кресів”, які польська влада впродовж 20–30-х рр. намагалася зполонізувати. Основними шляхами були утиски всіх проявів українського суспільного життя та колонізація земель “осадниками”. Польські колоністи отримували земельні наділи, створювали організації типу “Стшелец”, члени якого мали право на носіння зброї. У лютому 1930 р. уряд К. Бартеля вніс на розгляд сейму чотири законопроекти у справі подальшої військової колонізації [1, с. 80]. Організація українських націоналістів протиставила польській владі саботажну акцію, що стала формальною причиною пацифікації. Щодо джерел саботажної акції, то, найвірогідніше, її розпочали структури “юнацтва ОУН”. “Юнацтво” в 1929/30 рр. – найпотужніше в ОУН і було лише кілька шкіл, з якими вони не мали контакту [10, с. 109]. Очолив структуру І. Габрусевич [7, с. 380] Керуючись принципом “перманентної революції”, оунівці влаштовували підпали. В багатьох селах Бережанського і Підгаєцького повітів (далі пов.) керував районний провідник ОУН у с. Криве І. Розп’ятовський [5, с. 26].

У Тернопільському воєводстві актами саботажу були охоплені 10 повітів. Найбільше акцій відбулось в Тернопільському (18), Підгаєцькому (16), Бережанському (15), Буцацькому (9) [5, с. 37]. Згідно з даними польського МВС, з липня по листопад 1930 р. у воєводстві зафіксовано 90 випадків саботажу [5, с. 38].

Рішення про проведення широкомасштабної репресивної акції, тобто розміщення в небезпечних селах відділів поліції та військових підрозділів, ухвалив особисто Ю. Пілсудський [5, с. 47]. Основні каральні заходи відбувались у період з 16.09 до 30.11. У

пацифікації брали участь як поліційні відділи, так і військові частини. Репресивні заходи охопили територію площею 50 тис. кв. км та населенням 5 млн чоловік [6]. Далі розглянемо перебіг акції у воєводстві.

Поліційні та військові відділи вдавались до знищення обладнання і товарів кооперативів та підприємств. 9-й полк уланів у с. Купчинці знищив кооператив “Надія”, де весь товар полито нафтою, медом і потоптано... Поліція вимагала знищувати касові книги [3, с. 8].

Фізичне насилля не оминуло і літніх людей: М. Мітрінгу, 57 р., продавця кооперативи с. Петрики змушували танцювати і співати сороміцькі пісні. Після відмови – жорстоке побиття [3, с. 6]. Мали місце факти побиття поляків, що лояльно ставились до українців. Так, у Новому Селі, пов. Збараж, – поляка Юзека та його дружину-українку зі словами: “Не зашкодить, що трохи отримав. Будеш знати, як з ними брататись” [3, с. 16].

Застосовано також репресії проти священників. У с. Прошова, пов. Тернопіль, проведено ревізію в пароха Є. Лопатинського. Знищено всі парафіяльні акти та книги, розбито церковну касу [3, с. 22]. Докладний опис катувань духовенства подає єпископ І. Бучко [3, с. 35].

Польські каральні відділи застосовували принцип колективної відповідальності. В с. Чернелів-Руський на майдан зігнано і побито всіх мешканців, старших 14 років. У с. Мозолівка, пов. Підгайці, знищено 110 господарств з 155 [3, с. 9].

Одним з найпостраждаліших від акції був Підгаєцький повіт. Депутат сейму від українського клубу, Яворський, скаржився у Лігу Націй на злодіяння польської поліції в м. Підгайці: “23.09.1930 в моєму помешканні з’явилось 15 поліцаїв, без жодного судового уповноваження. Обшукали дім і наклали наручники. Потім 4 поліціантів били мене гумовими палицями, копали ногами і прикладами карабінів. До всіх битих працівники поліції кричали: “Будеш будувати Україну?” [15, арк. 1]. І далі: “Після побиття мене кинули до пивниці, ввечері повернулись 4 поліціанти і побили другий раз. Світили лампою в обличчя і питали чи може хочу знати їхні поліційні номери, аби потім поскаржитись. Жоден з них номерів не мав, аби їх було неможливо притягнути до відповідальності. Після побиття все тіло було синє, 150 ушкоджень, 4 тижні лежав в ліжку. Всіх побитих, а їх було біля 30, того ж дня відпустили” [15, арк. 3].

Такі факти носили масовий характер, тому послі українського клубу надіслали запит-скаргу до польського МВС з приводу пацифікації у Підгаєцькому повіті. “09.1930 проведено пацифікацію таких місцевостей: Підгайці, Старе Місто, Вербів, Голгочі, Багатківці, Угринів та ін.. Пацифікація зачепила села, де не було жодних актів саботажу: Вербів, Зарваниця, Угринів... мета пацифікації – не пошук винних за підпали, а побиття українців, особливо задіяних в укр. товариствах” [14, арк. 2].

“23.09.30 в Підгайці прибув відділ 120 чоловік. Працівники поліції не вмiли навіть читати українською, тому сама ревiзiя виглядала як привiд до побиття особи, в якiй відбувалася ревiзiя. Полiцаї, котрi били людей, були п’яні” [14, арк. 3]. Далі в документі міститься список 37 осіб, котрі були побиті 23.09.

Кучма А., студент теології, згадував про події: “Зранку 18 поліцаїв прийшли в хату, стали на шию, руки, ноги, а інші били палицями. Коли ті, що били, стомились, комендант вигукнів: “Досить, друга тура (зміна)”, і їх змінили 4 інших. Коли побиття закінчилось не знаю, бо втратив свідомість. Прийшов до тями, комендант наказав співати польський гімн, сказав, що не вмiю. Далі продовжили бити. Потім наказав співати “Ще не вмерла”, а як заспівав знову били з криком “маєш за Україну”. Потім наказали разом з батьком рубати сокирами підлогу, бивши при тому по голові” [14, арк. 4].

У деяких селах побиття були особливо масштабними. В Голгочах – 174 людини, в Богатківцях знищено 100 господарств, десятки людей побито, в с. Швейків ексекція тривала 1,5 години, а люди кілька днів ховались по льохах [14, арк. 24].

Послі українського клубу вимагали від міністерства спеціальну розслідувальну комісію в Підгаєцький пов. та покарання винних [14, арк. 30].

Відомості про пацифікацію також подавали повітові старости у своїх донесеннях. “В Бучацькому повіті в с.Трибухівці, в кооперативі “Єдність” фактично знищено товари, бо на них випадково виллялись бляшанки з нафтою. Пацифікаційний відділ знищив усі рахункові книжки кооперативу” [13, арк. 1]. Численні випадки “випадковостей” показують навмисний характер подібних дій.

У Бродах 29.09.30 в приміщенні Молодої Громади відбувались нелегальні збори, які були розігнані. Проведено ревізію в товариствах: Просвіта, Основа, Укр. кооп. Банку [13, арк. 2].

У воєводстві до судів подано 24 скарги про побиття під час пацифікації. Найбільше, по 7, у Підгаєцькому та Тернопільському повітах [13, арк. 33].

Були смертельні випадки внаслідок побойів: “ А. Сновидович, 64 р., з Підгородища, пов. Бережани, М. Кіцера з Коцурова, пов. Бережани, 46-річний учитель П. Смолій з Медини, пов. Збараж, вїт О. Дичко з Вівся, пов. Підгайці, магістр права В. Кульматицький з Городища, пов. Бережани” [2, с. 197].

У документах міністерства внутрішніх справ знаходиться значна кількість фактів, які визначали антипольську спрямованість Пласту та “отримано багато даних, що Пласт є однією з клітин ОУН” [11, арк. 4]. 26 вересня 1930 р. Пласт заборонено [11, арк. 8].

Утиски українських товариств мали перманентний характер, продовжуючись і після пацифікації. В 1931 р. керівники читальні “Просвіта” скаржились на утиски з боку старости Тернопільського повіту: “І так в місяці грудні внесли подання о дозвіл на вистави Читальні в: Острові, Березовиці Великій, Чернихові, Товстолузі, Денисові, Прошовій, Ходачкові малім, Чорторії, Глибочку Великім, Пронятині, Бірках...Лише читальня в Товстолузі отримала письмову відмову, а інші не отримала її, а на запит, чому справа не полагоджується, дістають відповідь, що справа пішла до розгляду поліції” [12, арк. 1].

У січні-лютому 1931 р. з 93 заявок на проведення вистав дозволено лише 20. Повітовий староста повідомляв, що “в цій місцевості радикальна українська людність, антипольсько налаштована, тому там перебували пацифікаційні відділи. Агітатори українці через аматорські вистави хочуть розвинути агітацію. В Острові ночами співала антипольських пісень” [12, арк. 2].

У статистичних даних про українські товариства, які були заборонені в 1931 р. на території воєводства, міститься інформація про антипольські дії останніх. Зафіксовано 7 випадків поширення заборонених брошур, 21 випадок військових вправ, 8 походів, 3 насипи курганів, 5 випадків співання заборонених пісень, 4 неправильного носіння відзнак і мундирів, 2 лєтючки ОУН, 4 політичних зібрання, 1 випадок приналежності до ОУН і 2 прикриття діяльності нелегальних організацій [16, арк. 1]. При цьому розпущено 8 осередків “Просвіти”, 18 “Лугу”, 2 “Сокола” і 1 “Товариства охорони дітей і опіки над молоддю” [16, арк. 1].

Підсумовуючи, назвемо найпостраждаліші повіти:

Повіт	Кількість поліційних ревізій	Місцевості, охоплені поліційною пацифікацією	Загони поліції діяли (від – до)	Військові підрозділи діяли (від і до)	Місцевості, охоплені військовою пацифікацією
Бережани	916	13	21.09–28.09	?	11
Підгайці	488	19	21.09–26.09	28.09–13.10	8
Тернопіль	469	23	20.09–30.09	?	9
Збараж	203	8	26.09–28.09	26.09–13.10	20
Бучач				?	9

[5, с. 70].

Отже, основними методами пацифікації були:

- побиття представників українських товариств;
- побиття священників;
- арешт (610 у Т.в. [5, с. 81]);

- гвалтування жінок;
- нищення обладнання, документів і товарів кооперативів;
- побиття усіх мешканців за принципом колективної відповідальності;
- кількаразові карні експедиції в одне й те ж село;
- обшук;
- вимога контрибуції, грошей, харчування;
- купівля товарів за заниженими цінами;
- “умиротворення” сіл, де саботажів не було;
- підкидання зброї, нелегальних матеріалів під час обшуку освітніх закладів, приватних господарств;
- примушування господарів знищувати свої господарства власноручно;
- вбивства;
- нищення символів українства (ікони, портрети Шевченка, Франка, могили стрільців);
- спалення українських книг у бібліотеках;
- примусові роботи;
- примус підпису “добровільних” зізнань та каяття і обіцянок голосувати за урядовий Безпартійний блок;
- закриття українських навчальних закладів (держ.гімназія в Тернополі);
- розпуск українських товариств (Пласт, Луг, Просвіта).

Місцеве населення намагалось виробити механізми захисту. Протидія українців полягала у наступних заходах:

- втеча в ліси, заболочені місцевості;
- скарги до різних установ, включно з Лігою Націй;
- складання опису збитків;
- збір свідчень про “пацифікацію”;
- акції протесту української еміграції;
- антипольські акції після пацифікації.

Варто відзначити, що боївки ОУН здійснили кілька відплатних акцій, вбивши активних учасників пацифікації, зокрема: польського дідича Ю. Войцеховського (с. Богатківці, пов. Тернопіль, 26.11.1930 р.), графа Баворовського (м. Копичинці, 28.01.1931 р.), Ф. Бриль-ка, (коменданта польського “Стшельца”, с. Товстолуг, пов. Тернопіль), “стшельца” Кузьмінського (допомагав поліції “пацифікувати” населення, с. Ковалівка, пов. Бучач) [2, с. 206].

Акція пацифікації проведена в руслі радикалізації правлячого польського режиму та його прямування до авторитаризму. Не зумівши провести дієвих реформ, що вирішували б проблеми національних меншин, влада застосувала військову силу супроти цивільного населення. Результат виявився протилежним очікуванням. Відбулось тимчасове утихомирення, але українське суспільство значно радикалізувалось, ОУН знаходила дедалі більше прихильників. Українське національне життя відродилось з новою силою, а напруга у протистоянні зросла.

Список використаних джерел

1. Виздрік В. Політика колонізації та “пацифікації” Польщею західноукраїнських земель в 30-х рр. ХХ ст. / В. Виздрік // Держава та армія : [збірник наукових праць]. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2000.
2. Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920–1939 роки. Видання третє, доповнене / П. Мірчук. – К.: Українська видавнича спілка, 2007. – 1008 с. 3. *Пацифікація*. На вічну ганьбу Польщі, твердині варварства в Європі. – Нью-Йорк, 1978. – 150 с. 4. Савченко О. О. Польські репресії проти народу Галичини в 30-х роках ХХ ст. / О. Савченко // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: Держава та армія. – № 670. – Львів, 2010. 5. Скакун Р. “Пацифікація”: Польські репресії 1930 року в Галичині / Р. Скакун. – Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2012. – 172 с. 6. Швагуляк М. “Пацифікація”. Польська репресивна акція в Галичині 1930 р. і українська суспільність / М. Швагуляк. – Львів, 1993. – 53 с. 7. Юрик Ю. Протистояння ОУН і польської держави (1929–1935 рр.) / Ю. Юрик // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. / Відп. ред. С. В. Кульчицький. – Вип. 13. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 2005. 8. Chojnowski Andrzej. Konsepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939 / A. Chojnowski. – Wrocław, 1979. 9. Mazur Grzegorz. Problem pacyfikacji Małopolski Wschodniej w 1930 r. / G. Mazur. – Zeszyty Historyczne 135, 2001. 10. Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939 / R. Wysocki. – Lublin, 2003. – 433 s. 11. Інформація міністерства внутрішніх справ про причини ліквідації української націоналістичної організації “Пласт”. – Державний архів Тернопільської області (далі ДАТО), ф. 231, оп. 1, спр. 1531, арк. 2–11. 12. Скарга керівників читалень товариства “Просвіта”

на утиски зі сторони тернопільського старости. – ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 1579, арк. 1. 13. ДАТО, ф. 231, оп.1, спр. 1605. 14. ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 1627. 15. *Скарга* др. О. Яворського, посла польського Сейму, до Ради Ліги народів у Женеві про зловживання польської офіційної влади і польської поліції щодо нього особисто та інших осіб під час проведення пацифікації в м. Підгайці, 1931 р. – ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 1629, арк. 2. 16. *Перелік* українських товариств, діяльність яких була заборонена у 1931–1933 рр. – ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 4424, арк. 1.

Игорь Сакивский

ПАЦИФИКАЦИЯ В ТЕРНОПОЛЬСКОМ ВОЕВОДСТВЕ

В статье проанализированы ход, методы и результаты пацификации в Тернопольском воеводстве. Жестокие репрессивные меры не смогли помешать развитию украинского самостоятельного движения.

Ключевые слова: пацификация, ОУН, Тернопольское воеводство.

Igor Sakivskyi

PACIFICATION IN TERNOPIL PROVINCE

The article analyzes the progress, methods and results of pacification in the Ternopil province. Severe repressive measures could not prevent the development of Ukrainian independent movement.

Key words: pacification, OUN, Ternopil province.